

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים

HEMDAT YAMIM

פְּרֻשַׁת הַשְּׁבוּעַ בַּשְּׁלַח תשפ"ד

האם הפושעים מעזה התגיירו?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וַיְהִי בְשִׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה" (יג, יז). הקב"ה איננו מנחה את עם ישראל, היוצא ממצרים, לדרך הקצרה ביותר העוברת בארץ פלשתים, כך מפורש בתחילת פרשתנו. הפלשתים, שהגיעו מאי יון לחוף הדרומי של ארץ ישראל, בזמן שעם ישראל התהווה במצרים, היו אויב חזק מאוד בגלל יכולתם הטכנולוגית, בעיקר בתחום חרושת הברזל והנשק. כך מתוארת המציאות בכתוב: "וַיִּתְּרֶשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אָמְרוּ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חָרֵב אוֹ חֲנִית" (שמו"א יג, ט). המלחמות נגדם היו על השליטה בארץ ישראל ובדרכים הבין-לאומיות שעברו בה. הנביא עמוס בא חשבון עם הפלשתים ואכזריותם: "כֹּה אָמַר יְקֹנָק עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי עֵזָה וְעַל אֲרֻבָּעָה לֹא אֲשִׁיכְנוּ עַל הַגְּלוּתָם גְּלוּת שְׁלֹמֶה לְהַסְגִּיר לְאָדוֹם" כעונש הוא מבטיח להם: "וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עֵזָה וְאֶקְלָה אֶרְמְנֹתֶיהָ: וְהִכְרַתִּי ... וְאֶבְדוּ שְׂאֵרֵי פְּלִשְׁתִּים אֲמַר אֲדֹנָי יְקֹנָק" (א, ו-ח). למרות כל זאת, ננסה להאיר תכונה מדהימה של דוד המלך, שהצליח להחזיר בתשובה חלק מהם, בזכות אישיותו המיוחדת שקידשה שם שמים. מידותיו התרומיות של דוד, קירבו אותנו למצב אליו אנו שואפים, כמבואר בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים: "אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֶם אֲבוֹתֵינוּ מְלָךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּכַבֻּדְךָ, וְהִנָּשָׂא עַל כָּל הָאָרֶץ בִּיקְרָךְ, וְהוֹפֵעַ בְּהַדָּר גְּאוֹן עֵזָךְ, עַל־כֵּן יוֹשְׁבֵי תְּבֵל אֲרֻצְךָ, וְיַדְעוּ כִּלְפָעוֹל כִּי אַתָּה פְּעַלְתָּ, וְיִבִּין כִּלְיָצוֹר כִּי אַתָּה יִצְרָתוֹ, וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס: ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלָךְ, וּמְלִכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה". נביא מספר הוכחות להליך מעין זה בארץ פלשתים, ונתרכז ביושבי גת, עירו של אכיש מלך העיר. (ערי הפשטים האחרות היו עזה, אשקלון, אשדוד ועקרון)

כבר בביקור הראשון של דוד, הנרדף על ידי שאול המלך בעיר גת, מכנים אותו שריו של אכיש "מְלָךְ הָאָרֶץ" (שמו"א כא, יב), כינוי המבטא הערצה והערכה. אחד מהגיבורים החשובים ביותר, שמונה כאחד משלשת מפקדי צבא דוד בזמן מרד אבשלום, היה אפי הגתי כמבואר בכתוב: "וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת הָעָם הַשְּׁלִישִׁת בְּיַד יוֹאָב וְהַשְּׁלִישִׁת בְּיַד אֲבִישִׁי בֶן צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִישִׁת בְּיַד אֲפִי הַגָּתִי" (שמו"ב יח, ב). ואם יטען הטוען כי איתני היה יהודי שהתגורר בגת, חז"ל מלמדים אותנו אחרת: "דכתיב: "ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב", ומי שרי? איסורי הנאה נינהו! אמר רב נחמן: איתי הגיתי בא וביטלה (איתי הגתי עובד כוכבים היה-רש"י)" (עבודה זרה דף מד ע"א). וצריך לומר כי בזכות ההיכרות עם דוד, הפסיק איתי לעבוד עבודה זרה. לא זו אף זו, איתי עמד בראש גדוד של שש מאות גתים, שהצטרפו אל דוד עם כל בני משפחותיהם, והיו נאמנים לו מאוד, כמפורש בכתוב: "יָכַל הַגָּתִים שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר פָּאוּ בְּרַגְלָו מִגַּת עֲבָרִים עַל פְּנֵי הַמְּלָךְ: ... וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲפִי לְךָ וְיַעֲבֹר וְיַעֲבֹר אֲפִי הַגָּתִי וְכָל אֲנָשָׁיו וְכָל הַטָּף אֲשֶׁר אִתּוֹ" (שם, טו יח - כב). אכיש עצמו העריץ את דוד וכינה אותו בכינויים הבאים: "וַיִּקְרָא אֲכִישׁ אֶל דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חֵי יְקֹנָק כִּי יִשָּׂר אַתָּה... וַיַּעַן אֲכִישׁ וַיֹּאמֶר אֶל דָּוִד יְדַעְתִּי כִּי טוֹב אַתָּה בְּעֵינֵי כָּמֶלֶךְ אֱלֹהִים" (שם, כט ו-ט). מחמאות מסוג זה ניתנות רק מתוך שכנוע עצמי עמוק.

הוכחה אחרונה, שתסיר כמעט כל ספק, מצויה בהתבטאות הבאה: "וַיִּקְרָא אֲכִישׁ אֶל דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חֵי יְקֹנָק (שם, שם ו). אכיש מלך גת הפלישתי נשבע בשם השם, לא פחות ולא יותר. כל הסימנים הללו מובילים אותנו למסקנה כי דוד בהליכותיו היה מקדש שם שמים. גם כאלה, שלא היו בני ברית, הלכו אחריו והצטרפו לעדת המאמינים בקב"ה, אם כגרי תושב ואולי אפילו כגרי צדק. רוב הפלשתים היו ראויים לנבואתו של עמוס בדבר חורבנם, מיעוטם הושפע מאישיותו של דוד, בזמן שהיה קשור עם אכיש מלך גת. מיעוט זה חזר בתשובה ועבר גם תהליך גירות. (להעמקה בשאלה: האם שירתו כאלה שאינם בני ברית בצבאו של דוד? ניתן לעיין ב"חמדת ימים" לפרשיות **ויגש** ו**יחזי** תשע"ט).

למען הסר כל ספק! הפלשתינאים אינם צאצאי הפלשתים, רובם מהגרי עבודה מארצות שונות, שהגיעו לארץ ישראל בעקבות בנייה בידי החלוצים. גם בימים טרופים וקשים אלה, של מלחמה בשונאים האכזריים ותומכיהם מאזור זה ומחיר כבד, נרים על ראשנו את גבורתם של חיילי צה"ל ואת גבורתם של האלמנות, האימהות ושאר בני המשפחות, המעודדים את רוח העם ומרוממים אותו. הם שמנחמים ומחזקים את אלה שבאים לנחם ולחבק אותם. הם שוב חוזרים ומוכיחים את היותו של עם ישראל עם הנצח. נשתדל להיות ראויים להקרבתם ונחזק את ההקשבה והאהבה בינינו, ונתפלל את התפילות שחכמים תיקנו לנו, בעקבות הנביאים: "וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס: ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְלָךְ, וּמְלִכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה".

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לְעִילּוֹי נְשִׁמָּה

<p>לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p> <p>הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח</p> <p>ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א</p> <p>בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א</p> <p>חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט</p> <p>מר אלישע בן רבקה וגב' שושנה בת שרה</p>	<p>מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א</p> <p>הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב</p> <p>הרב שמואל כהן שבט תשפ"א</p> <p>מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד</p> <p>מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב</p>	<p>פרופ' ישראל אהרנטי י"ד בכסלו תשפ"ג</p> <p>הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א</p> <p>ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)</p> <p>ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב</p> <p>גב' מירה קושיצקי נלבי"ע כ"ב בסיון תשפ"ג</p>	<p>הרב ד"ר ג'רי האכנוביץ י"ח באדר ב' תשפ"ב</p> <p>מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיון / כ' באב</p> <p>הרב אשר וגב' סוזן וסרטייל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף</p> <p>ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט</p> <p>גב' גיולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב</p>
--	--	--	---

חֶמְדַּת הַשַּׁבָּת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

ראו כי ה' נתן לכם השבת

בפרשתנו אנו פוגשים את השבת הראשונה של עם ישראל. נעמוד מעיסוקנו הרגיל ונעסוק בשבת ראשונה זו. הקב"ה מבטיח שעם ישראל יקבלו מן מהשמיים, אותו הם יאכלו עד בואם אל ארץ נושבת. אך משה מזהיר אותם "ששת ימים תלקטוהו, וביום השביעי שבת, לא יהיה בו", על כן "ישבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השביעי".

אך אם נדקדק בסיפור נראה שבתחילתו משה אינו מזכיר את השבת. משה אומר שביום ששי הם ילקטו לחם יומיים, ואינו מסביר מדוע. בתחילה העם שומרים מהמן לבוקר, ועל כך משה נזף בהם. נראה שזו הסיבה שכאשר העם לוקט את לחם המשנה, כפי שציווה אותם משה, נשיאי העדה רצים למשה לומר לו שהעם לוקחים יותר מדי. מלשון תשובתו של משה נשמע שמשה עונה לבהלה של הנשיאים – אכן, בגלל שיש שבת, לכן הם עושים את הדבר הנכון. נראה שהנשיאים היו מבולבלים מהנושא של השבת, ולא הבינו לכוונה של משה ללקוט פי שניים ביום ששי. נשוב לנקודה זו בהמשך.

מהו האיסור ממנו נשמרו לוקטי המן?

רש"י (לאור דברי חז"ל) מתלבט באיזה איסור מדובר. איסור תחומין הוא מדרבנן, ולכן ככל הנראה לא עליו מדובר. לכן רש"י אומר שהאיסור מתייחס ל"לוקטי המן".

במסכת שבת (דף פז ע"ב) ישנה מחלוקת אם באותה שבת העם התקדם לעבר הר סיני. בעלי התוספות במקום מסבירים שככל הנראה הפסוק "אל יצא איש ממקומו" נוסף אחרי מתן תורה, לכן משה לא ציווה עליו לעם עת היו בדרכם להר סיני.

לאור זאת המשך חכמה אומר שבהכרח מדובר באיסור שבת אחר, לא תחומין ולא הוצאה מרשות לרשות. הוא מציע שהיה אסור ללקוט את המן משום שיש בכך מלאכת מעמר. מעבר לכך שיש בזה חידוש שאינו רמוז בפסוק (אין זה אומר שזה לא נכון, כמובן), הוא עצמו אומר שלא מוסכם שיש מלאכת מעמר בעימור מוצרים שאינם גדלים בטבע. וכאן יש מקום לפלפל בשאלה אם המן היורד מן השמיים נחשב דבר שצומח בטבע.

יתכן ואפשר להציע אחרת.

אם נעיין בפסוקי הנביאים וכתובים, נראה שאיסורי שבת עליהם הנביאים תמיד הזהירו היו איסורי מקח וממכר. כאשר עמוס (פרק ח) מתאר את הרשעות של ממלכת ישראל, המקטינים איפה ומגדילים שקל (כלומר, את צד המשקולת עליו יושבת הסחורה שלהם), הוא אומר שהרשעים מתקשים להמתין לצאת השבת בכדי לעסוק במסחר. רואים שאיסור המסחר מושרש היטב גם אצל רשעי עם ישראל. ירמיהו (פרק יז) מזהיר מנשיאת משא וסחורה בשבת. נחמיה (פרק יג) נעל את שערי העיר כדי להשאיר את הסוחרים בחוץ, וכך שמר על צביון השבת.

על פניו זה מפתיע: הרי איסור סחורה הוא מדרבנן, גזירה שמא יכתוב. לא ברור שהוא נגזר בתקופה כה מוקדמת. וגם אם כן, מדוע מתמקדים בו, ולא באיסורי תורה?

אפשר לטעון שאיסורי תורה רבים תלויים במסחר, ולכן אם מונעים אותו ניתן למנוע איסורים של כותב, מעמר, טלטול והוצאה, ועוד.

אך הרמב"ן (ויקרא פרק כג פסוק כד) והריטב"א (ראש השנה דף לב ע"ב) מסבירים אחרת. הם אומרים שאמנם פעולת מקח בודדת אסורה מדרבנן. אך כאשר כל השוק מתנהל בשבת, יש בכך איסור דאורייתא. הרמב"ם (הלכות שבת פרק כא א) אומר דברים דומים על הפסוק "תשבות" – אפילו מדברים שאינם מלאכה – חייב לשבות מהם.

מצד אחד, האיסור לצאת לשוק אינו מעוגן במלאכה מסוימת, מכיוון שזהו אינו מעשה יוצר כמו יתר אבות המלאכה. מצד שני, נראה שהאיסור לצאת לשוק הוא האיסור הבסיסי ביותר, המגדיר את האנטיתזה לחוויית השבת.

על פי זה ניתן לבאר שני דברים בפרק:

גם אם משה אינו מזהיר מפני יציאה מהתחום, או טלטול, או מעמר, משה אומר שאסור לצאת לשוק בשבת.

בנוסף, דווקא האנשים העובדים מבינים מיד מדוע יש ללקט את המן מראש. יתכן והנשיאים פחות מורגלים בעבודת הכפיים והבאת הפרנסה הביתה, ובוודאי שליציאה לשוק. לכן דווקא האנשים הרגילים לצאת לשוק הם אלו שמבינים, בלי הסבר ברור, מדוע עליהם להכין את האוכל לשבת מראש, כדי למנוע את הצורך לצאת לשוק בשבת (למרות שבמקרה זה הם קונים מה"טבע" הניסי, ולא ממוכר).

אם נשים לב, מעבר לאזכור של יום השבת, השורש ש.ב.ת מופיע פעמיים נוספות בפרק: בתחילת הפרק עם ישראל אומרים שהם רגילים לקבל אוכל "בשבתנו על סיר הבשר". הם רגילים שמישהו אחר דואג לאוכל שלהם, מבחינת אוכל הם תמיד בשבת. הדבר הבסיסי ביותר בשבת הוא שהכל מוכן מראש. ובסוף הפרק נאמר שעם ישראל אוכלים את המן עד בואם "אל ארץ נושבת", כלומר, מקום בו הכנת המאכלים לשבת נעשית על ידי אדם, מתחילה ועד סוף, ורק שם, בארץ ישראל, שמירת השבת תקבל את מלוא משמעותה.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב | ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:

טל שאול בן יפה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה
חוה ראנלה בת פיילא
משה בן רחל
עובדיה בן אסתר מלכה
דוד בן רחל
ניר יצחק רפאל בן יפה

ניר רפאל בן רחל ברכה
רות צפורה בת חנה
הילה צפנת בת שרה טובה
הילל בן תמר שפרה
אריה יצחק בן גאולה מרים
פנינה ציפורה בת מרים
מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

חנה בת אוריה
נטע בת מלכה
רבקה בת שרה בלה
ירחמיאל בן זלטה רבקה
חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
אורי לאה בת חיה תמימה
מאירה בת אסתר

אֶרֶץ אֶגְדָּה

הרב מרדכי הוכמן

מסירות נפש שרה על מערת המכפלה

בתורה מסופר ששרה אמנו נפטרה בחברון ואברהם בא לספוד אותה ולקבורה, וכך התגלגלו הדברים ונקנתה מערת המכפלה לאחוזת קבר, וז"ל הכתוב (בראשית כג, ב-ד):

"וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבֵא אַבְרָהָם לְסַפֵּד לְשָׂרָה וּלְבִתְתָהּ: וַיִּקַּם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי יְתוֹ וַיִּדְבֹר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר: גֵּר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם תָּנוּ לִי אֶחָזֶת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי מִלְּפָנַי... "

מפשטות הפרשיה משמע שאברהם לא היה ליד שרה בעת פטירתה, ולכן הוצרך לבוא אליה כדי לספוד אותה. וכך כתב אבן עזרא: "וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר ע"כ אמר ויבא אברהם". וקשה מדוע ארע כך, שאברהם אבינו לא היה לצידה של שרה אימנו בשעת פטירתה מן העולם.

במדרשים יש גישות חלוקות בדבר. במדרש תנחומא וירא (סימן כג) מובא:

"הלך השטן אצל שרה ונודמן לה כדמות יצחק. כיון שראתה אותו אמרה לו בני מה עשה לך אביך? אמר לה נטלני

אבי והעלני הרים והורידני בקעות והעלני לראש הר אחד ובנה מזבח וסדר המערכה והעריך את העצים ועקד אותי על

גבי המזבח ולקח את הסכין לשחטני ואלולי שאמר לו הקדוש ברוך הוא אל תשלח ידך אל הנער כבר הייתי נשחט.

לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתה, וה"ד וַיְבֵא אַבְרָהָם לְסַפֵּד לְשָׂרָה וּלְבִתְתָהּ מהיכן בא מהר המוריה."

נראה שמדרש זה בא לענות על השאלה מדוע אברהם לא היה לצידה של שרה בשעת פטירתה. אלא שלכאורה עולה מהמדרש ששרה מיעטה בעצמת נבואתו של אברהם, והיא חשדה שהוא עקד את יצחק בלא שנצטווה על כך מהבורא. לפי מדרש זה, שרה נפטרה מחמת בהלת החשד באברהם, ולפיכך לא היה אברהם לצידה בשעת פטירתה. אמנם נראה שהמדרשים חלוקים בענין זה, ואפשר לפרש שמטעם אחר לא היה אברהם לצידה של שרה, וכדלקמן.

אברהם בא מבאר שבע

רש"י הכיר את המדרש ולפיו אברהם בא מהר המוריה לספוד את שרה, אך הוא העדיף להתעלם ממנו ולפרש שאברהם בא מבאר שבע. ואכן כך מתבקש מפשוטו של המקרא, שכן בסיום פרשת העקידה מסופר "וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שֶׁבַע" (בראשית כב, יט). ומשמע שמיד לאחר העקידה בא אברהם לבאר שבע ולא לקרית ארבע, ומשמע שמקום מושבו של אברהם היה אז בבאר שבע. אלא שאם כך קשה מדוע היתה שרה בקרית ארבע. המפרש חזקוני נזקק לשאלה זו וכתב, שיש מפרשים ששרה חלתה ואברהם שלח אותה לקרית ארבע שנמצאת בהרים ואויר ההרים מתאים להבראת החולים. אולם גם פירוש זה קשה, אם שרה היתה חולה מדוע אברהם לא עבר להיות בקרית ארבע יחד איתה. ולכן נראה לפרש באופן אחר, וכדלקמן.

מעלת מערת המכפלה

חז"ל מספרים שאברהם הכיר את מעלת מערת המכפלה עוד קודם שנולד יצחק, בעת שהוא רץ להביא את בן הבקר למלאכים שבאו לבקרו, וכך מסופר בפרקי דרבי אליעזר (חורב, לה): "ורץ להביא בן בקר וברח מלפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה ונכנס אברהם אחריו ומצא שם אדם הראשון ועזרו שוכבים על המטות וישינים ונרות דולקות עליהן וריח טוב עליהם כריח ניחוח לפיכך חמד המערה לאחוזת קבר". הוזהר מוסיף שגם לשדה הסמוכה למערה היתה מעלה רוחנית, וכך מסופר שם (זוהר חיי שרה דף קכז, ב בפירוש הסולם ובתוספת ביאור):

"עוד, סבה היתה (מלבד מה שהתגלה לאברהם בריצה אחר בן הבקר), כי הוא (אברהם) היה מתפלל בכל יום ויום,

והיה יוצא עד אותו השדה שהיה מעלה ריחות עליונים, וראה אור יוצא מתוך המערה, והתפלל שם. ושם דבר עמו

הקדוש ברוך הוא. ועל בן חפץ בה, בהמערה, ותשוקתו היתה באותו מקום תמיד. ואם תאמר, אם כן, למה לא בקש

לקנותה עד עתה. אלא, כיון שלא היה צריך אותה, היה מפתח שלא יחקרו ויבינו את השתוקקותו וחשיבותה של

המערה, ואז היו מרבים את המחיר, או שהיו ממאנים למכרה לו לגמרי. עתה שהיה נצרך אליה (כיוון שמתה שרה

בקרית ארבע), אמר, כבר הגיעה השעה לבקש אותה."

מסתבר שאברהם סיפר לשרה על מערת המכפלה ועל מעלת השדה הסמוכה לה, ומסתבר ששניהם רצו לרכוש את המערה לאחוזת קבר, אלא שכאמור בזוהר, אברהם ושרה פחדו לגלות את רצונם לקנות את המערה, שמא הדבר יעורר חשד אצל בני חת ושמא אף יתנגדו למכירה.

זממה שדה ותיקחה

כנגד מדרש תנחומא שהובא לעיל - ששרה לא ידעה מהניסיון של עקידת יצחק והיא נפטרה כששמעה על כך - יש מדרש תנחומא שאומר ששרה ידעה זאת. מדרש זה דורש את המעלות שבפרק 'אשת חיל' שבספר משלי על שרה אמנו, וז"ל מדרש תנחומא חיי שרה (ד):

"וַתִּקַּם בְּעוֹד לֵילָה אִימְתִּי? - וַיִּשְׁבֶּם אַבְרָהָם בְּבִקְרָה. וַיִּמְמָה שָׂרָה וַתִּקְחָהּ - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה

- שנאמר וַיִּאחֲרֵי בֶן קֶבֶר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה."

לפי מדרש זה שרה שמעה מאברהם שהוא עומד לקיים את ציווי ד' ולהעלות את בנו לעולה, והיא ידעה שהוא ישכים לכך בבוקר ולכן היא קמה בעוד לילה כדי לאפות לאברהם וליצחק מאכלים לדרך וכפי שכתוב בספר משלי: "וַתִּקַּם בְּעוֹד לֵילָה וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ".

המדרש ממשיך ומוסיף ששרה גם 'זממה' את קניית שדה המכפלה. ונראה שלפי המדרש שרה החליטה לפעול לקניית מערת המכפלה, באופן שעפרון החתי לא יבין מעלת המערה. שהרי כפי שנאמר בזוהר, אם החיתים היו מבינים שהמערה הזו חשובה מאוד לאברהם ושרה יתכן שהם היו מסרבים למכור להם אותה. התיאור 'זממה' משמעותו 'מחשבת עצה' בדומה ל'זמם' (ראו הכתב והקבלה דברים יט, ט). כלומר, שרה חשבה 'מחשבת עצה' כיצד לקנות את המערה בלא שעפרון והחיתים יבינו שאברהם ושרה מעוניינים דווקא במערה זו. והיא הסתירה את כוונתה זו גם מאברהם.

כידוע אברהם ושרה לימדו בקרב האנושות את האמונה בבורא העולם, וכפי שמובא במדרש (בראשית רבה לט, יד): "אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים". כפי שמסופר בתורה לאחר הניסיון של עקידת יצחק שב אברהם אבינו לבאר שבע. ונראה שלאחר זמן מה הודיעה שרה לאברהם שהיא יוצאת מבאר שבע למסע להפצת אמונה באזור 'קרית ארבע'. וכאשר היא באה לשם היא שכרה מעפרון החתי את השדה שסמוכה למערת המכפלה, והקימה שם 'אהל' ובו לימדה את הנשים אמונה בבורא העולם. ונראה שלאחר שהיא שהתה שם משך זמן חשוב עד שתושבי המקום התרגלו לקיומו של האהל בשדה המכפלה, היא ביקשה מהקב"ה שיקח את נפשה ממנה. וענין זה יתבאר לקמן.

בקשות יוצאות דופן של צדיקים

לפעמים הצדיקים מבקשים מדי' שייקח את נפשם. כך מצאנו אצל משה: "הֲרַגְנִי נָא הָרֹג אִם מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ" (במדבר בהעלותך יא, טו), כך מצאנו אצל אליהו: "וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לְמוֹת וַיֹּאמֶר רַב עֲתֵה ד' קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא טוֹב אֲנִי מֵאַבְתָּח" (מלכים יט, ד), וכך מצאנו אצל יונה: "וַעֲתֵה ד' קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי" (יונה ד, ג). ד' לא קיבל את בקשות משה אליהו ויונה באופן מייד, משום שרצונם היה מנוגד אז לשליחות שדי' הועיד להם בהמשך חייהם. אולם לפעמים ד' ממלא את רצונם של הצדיקים וכך מסופר על אדם הראשון שהיה מיועד לחיות אלף שנים אך כשהוא ראה שדויד המלך אמור להיוולד ולחיות רק שלוש שעות הוא ביקש למוות קודם זמנו בגיל תשע מאות ושלשים, וששבעים משנות חייו יועברו לדויד המלך (ילקוט שמעוני בראשית רמז מא).

רצונה של שרה למוות בקרבת מערת המכפלה - כדי שלאברהם תהיה סיבה פשוטה לקניית המערה - השתלב ברצון ד' שמערת המכפלה תהיה קנין של עם ישראל, ולכן הוא מילא את בקשתה. וראו עוד לקמן בענין זה. כאמור לעיל, בזוהר מסופר שאברהם היה רגיל להתפלל בשדה שסמוך למערת המכפלה ובשדה היו ריחות עליונים. שרה ידעה מכך והיא 'זממה' שגם המערה וגם השדה יהיו קניינו של אברהם. כאשר נודע לאברהם על פטירתה הפתאומית של שרה, הוא בא מבאר שבע לקרית ארבע כדי לקבורה. אברהם ביקש לקנות 'אחוזה קבר', משמעות הדבר היתה 'אחוזה' שבה תיקבר השושלת שעתידה לצאת ממנו.

בני חת ענו לאברהם שהוא אינו חייב לקנות 'אחוזה קבר' משל עצמו, ולכבוד ייחשב להם אם שרה תיקבר בקבר שנמצא באחת מ'אחוזות הקבר' של בני חת. אולם אברהם התעקש לקנות 'אחוזה קבר' משל עצמו, והוא ביקש לקנות את מערת המכפלה שנמצאת בקצה שדהו של עפרון. אם לא היתה סיבה סבירה מדוע אברהם רוצה דווקא את המערה הזו, וודאי שהדבר היה מעורר חשד. וכאמור בזוהר יתכן שבני חת היו חושדים ומסרבים למכור לו את המערה. אולם לפי מה שהתבאר, שרה שכרה מעפרון את השדה שלו והקימה שם אהל להפצת אמונה, ובתוך אהל זה היא נפטרה. בני חת שיערו שאברהם רוצה את המערה הזו משום שהיא הכי קרובה לבית המדרש של שרה שבו היא נפטרה.

עפרון החתי ניצל את בקשת אברהם ותכנן למכור לו במחיר גבוה גם השדה שבו שכן האהל של שרה ובו היא נפטרה. הוא היה סוחר ממולח, ולכן מתחילה הוא הציע לאברהם גם את השדה וגם את המערה במתנה. הוא ידע שאברהם 'שונא מתנות' ויתנגד לכך וידרוש לקנות ולשלם לו גם על 'השדה' וגם על 'המערה'. וזו היתה תכניתו של עפרון כבר מתחילה כאשר הציע גם את השדה במתנה. בכל אופן, על כל המהלך העתידי חשבה גם שרה, ואותו היא 'זממה'. ולכך כוונת המדרש באומרו על שרה "זְמַמָּה שָׂדֶה וַתִּקְחֶהּ" - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה".

למי ניתנו שנות החיים של שרה

בדרשות בן איש חי לפרשת תולדות מובא בשם האר"י הקדוש שכאשר נולד יצחק היתה לו נפש שלא היתה מסוגלת להוליד ילדים, ובמעשה העקידה באה לו על ידי אברהם אבינו נשמה שמסוגלת להוליד ילדים ובאותה העת נולדה בת זוגו שהיא רבקה. ואפשר שמצבה של רבקה היה דומה אז למצבו של דויד. וכשם שלדויד לא נקצבו מתחילה מספיק שנות חיים, כך גם לרבקה לא נקצבו מתחילה מספיק שנות חיים. וכשם שדויד נשע על ידי כך שאדם הראשון העביר אליו מספר שנים מתוך שנות חייו. כך רבקה נושעה על ידי כך ששרה העבירה אליה את שנות החיים שנקצבו לה מתחילה.

הבנה שכזו יכולה להאיר באור חדש את המסופר על הגעתה של רבקה ליצחק: "וַיִּבְרָאָהּ יִצְחָק הָאֱהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבְּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָהּ וַיִּנְחַם יִצְחָק אֶתְרֵי אִמּוֹ". לכאורה אין זה מובן מדוע יצחק הביא את רבקה לאהל של שרה. אונקלוס שרגיל לתרגם ולפרש לפי הפשט חרג כאן ממנהגו וכתב שיצחק הביא אותה לאהל שרה אמו וראה שמעשיה מתוקנים כמו מעשי שרה אמו, ורק לאחר מכן הוא נשא אותה לאשה. ובמדרש (בראשית רבה ס, טז) הביאו כמה סימנים לכך וכגון שחזרה הברכה להיות מצויה בעיסה ועוד. אולם לפי מה שהתבאר אפשר לבאר שיצחק הביא את רבקה לאהל של שרה, משום שבאהל זה ביקשה שרה להיפטר מן העולם וששנות החיים שנותרו לה יועברו לזכות רבקה. ולכן ראוי שרבקה תבוא לאהל זה ומשם תקבל באופן סמלי את אותן שנות חיים.

מסירות נפש בתור חיזוק של קנין

לפי מה שהתבאר במדרש זה, לקנין הכספי של מערת ושדה המכפלה הצטרף וקדם קנין של מסירות נפש שנעשה על ידי שרה אמנו. אם נתבונן נראה שגם לקנין שקנה דויד המלך את מקום המקדש הצטרף וקדם קנין של מסירות נפש. וכך אפשר לדייק מהאמור בסיום עקידת יצחק: "וַיִּקְרָא אֲבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ד' יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר ד' יְרָאָה". מסירות הנפש של אברהם ויצחק היא זו שגרמה שבעבור שנים רבות נרכש המקום בכסף על ידי דויד המלך: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל אֶרְוֵנָה לֹא כִּי קָנוּ אֶקְנֶה מֵאוֹתָךְ בְּמַחִיר וְלֹא אֶעֱלֶה לְד' אֵלֵהי עֹלֹת חֵטִים וַיִּקֶן דָּוִד אֶת הַגֵּרָן וְאֶת הַבְּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים:" (שמואל ב כד, כד).

ונמצא שהר המוריה נקנה בשני קניינים, הקנין הרוחני והראשוני נעשה על ידי מסירות הנפש של אברהם ויצחק, והקנין המאוחר נעשה בכסף על ידי דויד המלך.¹ גם לקנין הכספי שקנה יעקב אבינו את חלקת השדה שבשכם התלווה קנין של מסירות נפש, אלא שהוא היה בשלב מאוחר יותר. לאחר ששכם טימא את דינה מסופר (בראשית לד, כה): "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׂמֵעוֹן וְלֵוִי אֶחָי דִּינָה אִישׁ חֲרָבוֹ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר...". היציאה של שמעון ולוי למלחמה על עיר שלימה היתה סיכון גדול עבורם, אולם הם החליטו להסתכן ולמסור את נפשם בניסיון להציל את אחותם. וכך מובא במכילתא (בשלה - מסכתא דשירה, י): "והלא אחות כל השבטים היתה מה ת"ל יאחי דינה - אלא לפי שנתנו נפשם עליה נקראת אחותם על שמם". את ההחלטה על מסירות הנפש הזו קיבלו אחי דינה באהלים של משפחת יעקב שהיו בחלקת השדה שקנה יעקב. ומסירות הנפש שלהם היא קנין רוחני שהצטרף לקנין הכספי של יעקב אבינו בכדי שחלקת השדה הזו תהיה שייכת לעם ישראל לדורות עולם.

מסירות נפש שאינה הנהגה לכלל

מסירות הנפש של אברהם ויצחק שנעשתה בהר המוריה מפורשת בכתוב, ומסירות הנפש של אחי דינה שנעשתה בשכם מפורשת בכתוב. אך מסירות הנפש של שרה אמנו על מערת המכפלה אינה מפורשת בכתוב, ורק רמז יש לה במדרש תנחומא: "זממה ונתקחהו" - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה". ונראה שמסירות הנפש שהיתה לשרה אמנו אינה הנהגה לכלל ישראל, וכך יש להסיק מדברי ר' נחמן מברסלב בענין מסירות הנפש של רבי עקיבא. וז"ל ליקוטי מוהר"ן (תורה קצג): "דע שהמחשבה יש לה תוקף גדול, ואם יחזק ויגבר מחשבתו על איזה דבר שבעולם, יוכל לפעול שיהיה כך, ואפילו אם יחזק מחשבתו מאד שיהיה לו ממון, בוודאי יהיה לו, וכן בכל דבר. רק שהמחשבה תהיה בביטול כל ההרגשות. והמחשבה תקיפה כ"כ, עד שאפשר למסור נפשו במחשבתו ממש, דהיינו שירגיש צער המיתה ממש, על ידי שיקבל על עצמו בדעתו שהוא מרוצה למסור נפשו על קידוש השם באיזה מיתה שתהי'. ואפשר לחזק ולגבר המחשבה כ"כ, עד שבשעה שמקבל במחשבתו שהוא מרוצה למסור נפשו למות על קידוש השם, אזי ירגיש צער המיתה ממש. וזה שאמר ר' עקיבא (ברכות סא) כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה מתי יבא לידי ואקיימו עכשיו וכו'. היינו שבשעת קריאת שמע שהי' ר"ע מקבל על עצמו ד' מיתות ב"ד, הי' מקבל על עצמו מסירת נפשו במחשבה חזקה ותקיפה כזו, עד שהי' מצטער ומרגיש ממש ייסורי המיתה ממש, כאלו סוקלין ושורפיין אותו ממש בלי שום הפרש. וזה כל ימי הייתי מצטער מתי יבא וכו' היינו שממה ששערת י וקבלתי בדעתי מתי יבא לידי ואקיימו למסור נפשי על קידוש השם, מזה לבד הייתי מצטער ומרגיש וסובל ייסורי המיתה ממש כנ"ל, עכשיו שבא לידי בפועל ולא אקיימו, הלא תמיד הייתי סובל זה הצער ממש מהקבלה במחשבה לבד. וכשמחזק המחשבה במסירת נפש כ"כ כנ"ל, יוכל למות ממש מזה הצער כאילו היה מת מזו המיתה בפועל כי אין הפרש בין המיתה בפועל להצער שמרגיש מהמיתה במחשבה כנ"ל. על כן צריך למנוע ולהרחיק עצמו לבלי לישאר שם בעת שמרגיש שקרוב שתצא נפשו, שלא ימות בלא עתו חס ושלום:" רבי נחמן מברסלב מלמד אותנו שהנהגה לכלל ישראל היא שתהיה להם מוכנות למסור את נפשם על קידוש ה'. ובדומה לכך במקרה של אחי דינה שתהיה מוכנות למסור נפש כדי להציל שבויים, אך לא שירצו שדבר זה יהיה בפועל ממש. ואפשר שמטעם זה לא כתבה התורה במפורש את סיבת מיתתה של שרה באופן פתאומי בלא שאברהם אבינו היה לצידה, והסתפקה ברמז שיש במדרש תנחומא: "זממה ונתקחהו" - זממה ונטלה שדה המכפלה ושם נקברה".

¹ לקנין הכספי של דויד קדם גם קנין של מסירות נפש אישית של דויד, וכפי שמסופר: "וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל ד' בְּרָאתוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ אֶת הַמֶּכָּה בָּעַם וַיֵּאמֶר הֲיֵנָה אֲנֹכִי חֲטָאתִי וְאֲנֹכִי הַעֲוִיתִי וְאֵלֶּה הַצֵּאֵן מֶה עָשׂוֹ תְהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי: פ וַיָּבֵא גְד אֶל דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּאמֶר לוֹ עֲלֵה הָקֵם לְדֵי מִזְבַּח בְּגָרֹן אֲרֻנָּה הַיְבֵסִי" (שמואל ב כד, יז-יח).

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

New York, USA

ניו יורק, ארה"ב
טבת תשע"ה

גיור ילד שנולד מפונדקאית או תורמת ביצית גויה והגדל במשפחה שאינה שומרת מצוות

שאלה

בתקופתנו זוגות רבים אשר אינם זוכים להביא לעולם ילדים בצורה טבעית בוחרים להסתייע ב"אם פונדקאית" במקרים רבים נכרית (כאשר האישה אינה מצליחה לשאת היריון, הביצית של האישה מושתלת ברחמה של אישה אחרת אשר תלד את העובר ואחר כך תעביר את התינוק לזוג), או ב"תורמת ביצית" נכרית (כאשר האישה מסוגלת לשאת היריון אך אינה יכולה להרות משום שאין לה שחלות או משום שהביציות שבשחלותיה פגומות, ביצית מן התורמת הנכרית מושתלת ברחמה של האישה היהודייה וזו יולדת את הילד).
השאלות הן:

א. האם ילדים אלה צריכים גיור?

ב. אם כן, האם אפשר לגייר את הילד שייולד במקרים אלה אם יודעים שיגדל בבית שאינו שומר תורה ומצוות?

תשובה

א. ילדים אלו טעונים גיור מספק.

ב. ניתן לגייר אותם גם אם יגדלו בבית שאינו שומר תורה ומצוות.

נושא זה מורכב ביותר וכרוך בשאלות משנה רבות שיתבארו החל מתשובה זו עד תשובה סו. להלן פירוט של הנושאים שידונו:

מעמדם של ילדי תרומת ביצית או פונדקאות

נחלקו גדולי ישראל לגבי שאלת מעמדם של ילדים כאלה – הן של מי שנולד מביצית של נכרית שהושתלה ברחם של יהודייה, והן של מי שנולד מביצית של יהודייה שהושתלה ברחם של נכרית. לא נתקבלה בכלל ישראל הכרעה מוסכמת בזה, ועל כן יש להגדיר ילדים כאלה כספק יהודים.

עיינו בהרחבה בענין זה להלן בתשובה נה. בגלל ספק זה יש לגייר ילדים אלה, במיוחד לאור המכשולים הרבים שעלולים להיווצר מאי-גיורם. בענין זה ראו בהרחבה להלן בתשובה נו.

אלא שיש לדון אם אפשר לגייר ילדים כאלה כאשר יגדלו בבית חילוני. שאלה זו תלויה בבירור יסודו של דין גיור גר קטן יעל דעת בית דין, בהשלכות של בירור זה על שאלת גיורו של קטן שיגדל בבית חילוני בכלל והשלכותיו על נדונו בשל מאפייניו המיוחדים של גיור שמחמת הספק האמור.

נראה שבאופן כללי יש להגדיר את המצבים שבשאלתנו כמצבים של שעת הדחק, ואת ההכרעה בשאלות השונות, במקרים שבהם יש ספקות או מחלוקות יש לשקול גם בהתחשב בכך. ברם תחילה יש לברר את השאלות ולקבוע אם גיור זה מותר לכתחילה וחל בוודאי ויש לסמוך עליו אפילו ללא שעת הדחק, או שלפחות בדיעבד יש לסמוך עליו ויש לעשותו בשעת הדחק:

גיור גר קטן על יסוד הקביעה שהגיור הוא "זכות" לו

א. יסוד האפשרות לגייר קטן הוא בהנחה שהגיור הוא "זכות" לו ו"זכין לאדם שלא בפניו" (כתובות יא ע"א).

התוספות בכתובות (שם) מתבטאים שאפשר לגייר גר קטן מפני שהגיור הוא "זכות גמורה". אך למרות לשונם זו, נראה שלמעשה לא צריכים שהזכות תהיה ממש זכות גמורה בלי שום צד חובה. בענין זה עיינו להלן תשובה נז.

ב. יש מחלוקת אם יש להגדיר את גיורו של מי שלא ישמור תורה ומצוות לאחר גיורו "זכות" או "חובה", ואם גיור כזה יחול או לא. בענין זה עיינו להלן תשובה נח. וכאן בהמשך ובתשובה סא בנוגע לאפשרות שבנדון דידן ייחשב הגיור זכות לכל הדעות או יחול אף ללא שייחשב זכות.

ג. נראה שלדעת הש"ך והפני יהושע (וכן לשו"ת עונג יום טוב, על כל פנים בדעת הרי"ף), אם בית דין גיירו גם במצב של חובה ממש, וכל שכן כשיש לו גם זכות ותועלת בגיור – גם אם נניח שבצידם "חובה", הגיור יהיה תקף בדיעבד. בענין זה עיינו להלן תשובה נט.

ד. בית דין יכולים לגייר את הקטן גם כאשר הוא צעיר מדי מלהביע עמדה בענין (ואף שאין הורה בעל מעמד הלכתי של 'הורה' המבקש לגיירו). בענין זה עיינו להלן תשובה ס.

ה. יש מקום לטעון שכיוון שספק יהודי חייב לקיים מצוות מספק, על כן גיורו אינו מוסיף שום חובה מצד חיובו זה. אמנם אין מכך הוכחה שאין בזה חובה מצד האפשרות שיענש מן השמיים בגלל הגירות אם יעבור עברות. אך אם הגדרת זכות או חובה קשורה בעצם החיוב ולא בשאלת השכר והעונש – גיור ילד כזה ייחשב זכות בכל מקרה. בענין זה עיינו להלן תשובה סא.

ו. גם לגבי השאלה אם אפשר שהגיור יתבטל מצד חוסר קבלת מצוות (לדעות שהיא נדרשת גם בגיורו של קטן), יש דעות שנראה מהן שבגיור ספק יהודי אין צורך בקבלת מצוות. גם בענין זה עיינו להלן תשובה סא. אמנם ייתכן שסברא זו מועילה לענין גדול הרוצה להתגייר ולא לענין קטן, שגיורו אינו מבוסס על רצונו אלא על הסברא שזכות היא לו (לרוב הדעות וכפי שיובא להלן), אלא שלדרך זו בכל מקרה אין בגיור קטן חיסרון של קבלת מצוות, והכול תלוי בשאלת הזכות (שנראה שישנה בענייננו כאמור לעיל ולהלן).

- ז. האחרונים דנים אם בשאלת הגדרת זכות וחובה בעבור "זכין" מתחשבים בזכות או חובה "רוחנית". נראה שגם הסוברים שיש להתחשב בזכות רוחנית יאמרו כך רק בתנאי שנוסף להגדרת האובייקטיבית, נוכל להניח שהאדם עצמו היה מסכים (עכשיו, לו שאלנוהו ויכול היה להביע דעה, או יסכים בפועל או לאחר זמן) לראות בזה זכות. בענין זה עיינו להלן תשובה סב.
- ח. ברשב"א ובמגילת ספר על הסמ"ג נראה שגם הגדרת "חובה" נקבעת על פי מה שהאדם עצמו היה מתנגד אליו, ולא על פי חובה אובייקטיבית. בענין זה עיינו להלן תשובה סג.
- ט. יש מחלוקת אם נאמר דין "זכין לאדם שלא בפניו" גם בעל כורחו של ה"זוכה" כאשר מדובר ב"זכות גמורה" אובייקטיבית. ניתן לטעון שבמחלוקת זו תהיה תלויה השאלה אם ב"זכין" נקבע תוקפה של הזכייה על פי זכות וחובה אובייקטיבית או על פי רצונו של האדם. אלא שנראה שגם הראשונים הסוברים ש"זכין" אפילו בעל כורחו אומרים כך רק כאשר שייך לומר ש"בטלה דעתו אצל כל אדם". ונראה שאין "בטלה דעתו אצל כל אדם" שייך לנדון דידן. בענין זה עיינו להלן תשובה סג.
- י. נראה שלרוב הראשונים דין "זכין" פועל מצד "אנן סהדי". אמנם קצת החושן טוען שאינו מדין "אנן סהדי", אלא שיש גזרת הכתוב שאדם אחד יכול לזכות עבור אחר.
- יתן לטעון שאם "זכין" מבוסס על אנן סהדי, השאלה אם אפשר ליישם זכין כאן תהיה תלויה בשאלה במה משערים שאדם זה היה רוצה אם היה גדול (ואנחנו מניחים שהיה רוצה להתגיר).
- אבל לפי קצת החושן יש לומר שזה יהיה תלוי בשאלת זכות אובייקטיבית.
- באגרות משה כתב שהשאלה איך פועל דין "זכין" היא "במחלוקת רבואתא". גם בענין זה עיינו להלן תשובה סג.
- יא. מהתוספות בסנהדרין נראה שגיר קטן נעשה וחל באופן מיוחד ושונה מגיורו של גדול. בפשוט, לפי דבריהם אי אפשר לגייר ילד קטן כשיודעים שלא ישמור תורה ומצוות לאחר בר המצווה שלו. אבל נראה שזוהי דעת יחיד, ובאופן כללי האחרונים לא קבלוה להלכה. בענין זה עיינו להלן תשובה סד.
- יב. יש כמה שיטות הסוברות שבגיר קטן בכלל לא זקוקים לקבלת מצוות. גם בענין זה עיינו להלן תשובה סד.

אפשרות מחאה

- גר קטן המגויר "על דעת בית דין" (ועל בסיס הסברה שהגיר הוא "זכות") יכול למחות כשיגדיל ולהפקיע את גיורו (כתובות יא ע"א).
- לענין זה השלכה כפולה על נדוננו:
- ראשית נדרש בירור דינו של ילד זה אם אכן ימחה כשיגדל. אכן למעשה החשש שכך יקרה אינו גדול, ואף שיש להכריע בשאלה זו, אין היא שיקול משמעותי בשאלה אם מלכתחילה לגייר את הילד.
- ברם השאלה השנייה והעיקרית היא שמא יש לראות את אי שמירת המצוות בסמוך להגעת הילד לגיל מצוות כ'מחאה', וזו הרי סביר שתהיה אצל ילד הגדל בבית חילוני, ואם כך, אם אכן מועילה המחאה הרי שהגיר יתבטל ואף מלכתחילה – מה לנו לגייר גיור שיש להניח שיתבטל בהמשך?
- מובן שאם נקבע שאפילו מחאה מפורשת לא תפקיע את הגיר, קל וחומר שאי שמירת מצוות לא תפקיע אותו.
- א. לענין מחאה מפורשת:

לפי החתם סופר, מי שמתגייר בקטנותו עם אביו אינו יכול למחות כשיגדיל מפני שבמקרה כזה הגיר נחשב לו "זכות גדולה". אכן אין הסכמה בשאלה אם לפסוק כדעת החתם סופר, ובמקרה של מי שיגדל כחילוני ייתכן שגם החתם סופר עצמו היה מאפשר מחאה.

נוסף לכך, יש מחלוקת אם אפשר ליישם את דברי החתם סופר למי שמבחינה הלכתית אינו מוגדר כאביו של המתגייר, גם אם הילד מאומץ אצלו כבנו.

לעומת זה, הרב בקשי דורון טען שגיורו של ספק יהודי נחשב בוודאי כזכות גדולה ואי אפשר לו למחות.

סברא נוספת היא שאי אפשר לילד למחות אם גויר על ידי אביו ועל דעת אביו, הואיל והאבא מוגדר "בעלים" על בנו, וגיורו את הבן חל משום כך ולא רק משום ה'זכות' שבו, על פי הרמב"ם לגבי "ישראל שתקף עכו"ם קטן או מצא תינוק עכו"ם והטבילו לשם גר". גם אם לא נאמר כך בדרך כלל, יש סברא חזקה לומר כך על כל פנים במקרים שלנו. כפי שיתבאר להלן בתשובה סה.

סברא נוספת היא שמי שבכל מקרה חייב במצוות מספק – לא תפקיע המחאה את גיורו כיוון שאין בה כוח להפקיע ממנו את חיוב המצוות למעשה.

עיינו בהרחבה בענין זה להלן תשובה סה.
 - ב. לענין אי שמירת המצוות בהגיע הילד לגיל החיוב:

אמנם יש שכתבו שאם אין הילד נוהג כיהודי, הרי זה כמחאה, אבל ייתכן ש"ניהוג מנהג יהדות" הוא רק להראות שרוצה את ה"זכייה" של יהדות, היינו שרוצה להיות יהודי, ואין זה תלוי אם בפועל מקיים מצוות.

להרחבה בענין זה עיינו להלן תשובה סו.

ואמנם ייתכן שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים (ראו שם) אבל אין הדבר מוכרח, ובגיר שבו כאמור יש סברות שאף מחאה גמורה לא תועיל, כאמור, ודאי שיש לסמוך על הראשונים שנראה כך מדבריהם בצירוף האפשרות שסברה זו שרירה וקיימת לכל הדעות.

מסקנה

- נראה שלמעשה ניתן לגייר ילדים אלה (וממילא מוטל עלינו לגיירם) שכן יש כמה וכמה ספקות שאפשר לסמוך ולהקל מכוחם, ומהם ספקות שאינם שקולים שההכרעה בהם היא שהגיר תקף.
- מצד עצם הגיור:
- יש כאן כמה ספקות המטים לומר שאפשר לגייר ילדים אלה:
- יש ספק אם צריכים גיור או שהם יהודים גם בלעדיו (ועל כן הגיר מיותר אך כמובן אינו מזיק) וממילא החשש לאחר הגיר – גם אם יש בגיור פקפוק – יהיה של ספק ספקא.
- ועל הצד שצריך גיור, לגבי שאלת ה'זכות':
- יש אומרים שגיור אדם תמיד ייחשב זכות עבור הגר גם אם לא יקיים מצוות.
- ויש שנקטו שגם אם בדרך כלל לא ייחשב הגיר זכות אם הגר לא יקיים מצוות, מכל מקום בספק יהודי כן ייחשב כזכות (שכיוון שבין כה ובין כה נראה שחייב במצוות, זכות היא לו להיחשב יהודי ודאי, וכל שכן כשמצורפות לכך התועלות המעשיות של יכולת להינשא וכן הרצון הטבעי של אדם בזהות ברורה וכדו'). ונראה שבנדון דידן יש אומדנא שאם לקטן הייתה דעת, והיינו שואלים

אותו אם רוצה להתגייר, היה עונה שרוצה. ונראה שלרוב הדעות הולכים אחרי אומדנא כזאת בדעתו (בוודאי כשאין חובה אובייקטיבית ואף נגד חובה אובייקטיבית על כל פנים כשלא שייך לומר "בטלה דעתו").

ויש אומרים שעל כל פנים בדיעבד מה שבית דין עשו יהיה תקף ובנדון דידן זו שעת הדחק שהיא כדיעבד. ולגבי החשש של חסרון קבלת מצוות:

יש אומרים שספק יהודי אין צריך קבלת מצוות בגיורו, ועוד יש אומרים שבגר קטן תמיד אין צריך קבלת מצוות, ודעה זו היא העיקר להלכה.

לגבי שאלת מחאתם של ילדים אלה כאשר הם מגיעים לגדלות:

כנ"ל, ייתכן שהם כבר יהודים. יש אומרים שספק יהודי אינו צריך קבלת מצוות וממילא (לפי הסברא שמחאה אינה אלא משום שעל ידה חסרה קבלת המצוות, כנראה מדברי התוספות) אינו יכול למחות. ואף לסברא שיכול למחות, אף שמלכתחילה גיורו לא היה צריך קבלת מצוות – ייתכן שבנדון דידן (על פי דברי החתם סופר) אין להם יכולת למחות.

יש צד לומר שהילדים נחשבים כמצויים בבעלותם של בני הזוג היהודים, וזה ימנע מהם יכולת למחות.

ואף אם יכולים למחות, מכל מקום ייתכן שרק מחאה מפורשת מועילה, אך התנהגותם לאחר גדלותם כיהודים שאינם שומרי תורה ומצוות לא תיחשב כמחאה.

על כן, בגלל כל הסניפים הנ"ל, למעשה ניתן לגייר ילדים אלה, גם אם רוב הסיכויים הם שיגדלו מבלי לשמור תורה ומצוות, והם לא יוכלו למחות על גיורם לכשיגדלו.

מעמדם יהיה של ספק גרים – ספק יהודים מלידה, ובנות כאלה יהיו אסורות לכהנים.

אם הדבר אפשרי, יש להתאמץ לדבר על לב ההורים כדי לעודדם להכניס את בסיסי היהדות לביתם (אולי על ידי מפגשי יהדות או אפילו קורס מקוצר). אז יגדלו הסיכויים שהילד יקיים יותר מצוות, נוסף לכך הוא גם יסתכל על היהדות (גם במובן של דת, ולא רק כלאום) בצורה חיובית יותר, ואולי אפילו יחזור בתשובה בעתיד.

כל אחת מאפשרויות אלה – ודאי אם תתממש, ואף אם לא, עצם העובדה שבעת הגיור קיימת אפשרות כזו – היא סיבה שבגללה יותר קל להגדיר את גיורו זה כזכות ויגדלו גם הסיכויים שהתנהגותו בעתיד ודאי לא תהיה בגדר 'מחאה'.

(ומובן שאם ההורים בכל אופן שומרים על זיקה כלשהי למסורת ישראל, הדבר קל יותר במישור המעשי, מן העבר האחד, וגם אם לא נצליח בו: יש יותר מקום לומר שייחשב גיור זה ככולל קבלת מצוות, גם אם זו אכן נצרכת, ושהתנהגותו של הילד כשיגדל לא תהיה כזו שיתכן להחשיבה 'מחאה').

המצב החוקי, השלכותיו על נדונו והמלצות בנוגע לתיקונו

בשולי הדברים ראוי לומר כי מוטב יהיה אם ייקבע בחוק שכל ילד שנולד מביצית של נכרית או מפונדקאית נכרית יירשם ככזה במשרד הפנים, במרשם הנגיש לרושמי הנישואין (מה שקיים כיום רק לגבי חלק מהמצבים וראו בהערה⁴).

אנו קוראים לכל מי שיש לו יכולת להשפיע בכיוון זה שיעשה כך.

התועלת מהוראת חוק כזו תהיה בכמה מישורים:

ראשית, זהותו של ילד כזה (שלא גיור) כיהודי היא בספק בלבד, ונחוץ שהדבר יתועד כדי שלא יינשא ליהודייה (או אישה כזו ליהודי) ללא גיור;

שנית, גם לאחר גיור, אם מדובר בבת יש לאסור עליה מלהתחתן עם כהן מצד היותה ספק גיורת. ונוסף, שאם מעמד זה יהיה רשום, זה יגביר את הצד לומר שהגיור ייחשב כזכות עברו (עיינו בחלק י' תשובה נו הערה 4).

¹ המצב החוקי כיום הוא למעשה כך:

לענין פונדקאות בארץ – סעיף 5(א)(ד1) לחוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), תשנ"ו–1996, מחייב שהאם הנושאת (הפונדקאית) תהיה בת אותה דת של האם המיועדת (יש בסעיף זה החרגה לגבי מצבים שכל הצדדים אינם יהודים, החרגה שכמובן אינה נוגעת לענינו). במובן זה נמצא שאם האם המיועדת, היינו מי שעתידיה לגדל את הילד, היא גם בעלת הביצית (להבדיל ממקרה שגם הביצית היא מתרומה) וההליך נעשה בארץ ועל פי חוק – לא עשויה להיווצר כל בעיה, אלא אם אחת האמהות רשומה כיהודייה במרשם האוכלוסין ואינה כזו על פי ההלכה, שכן לא הוגדר בחוק מיהו יהודי לענין זה.

הבעיה מורכבת יותר במקרה של תרומת ביצית (בין כשהביצית המופרית מושתלת ברחם האם המיועדת ובין אם היא מושתלת ברחמה של פונדקאית אחרת):

סעיף 13(ה)(3)(א) לחוק תרומת ביציות, תש"ע–2010, אמנם דורש כתנאי להשתלת ביצית מופרית ברחם שהתורמת תהיה בת דתה של התרומת (ומכוח הדרישה של חוק הסכמים לנשיאת עוברים הנ"ל, הרי שממילא תהיה גם בת דתה של האם הנושאת, אף אם זו אינה האם המיועדת, כלומר במקרה שבו תורמת ביצית, אישה ב' נושאת את ההיריון ואישה ג' – עם בעלה – תגדל את הילד ותיחשב אימו החוקית), אבל סעיף 13(ה)(4) מתיר את התרומה גם אם התורמת אינה בת דתה של התרומת אם התורמת ובן זוגה הסכימו לכך (בכתב). אכן מקרה כזה מצריך גם את אישורה של ועדת חייגים על פי סעיף 20(א)(3) לחוק זה, ועדה הכוללת גם איש דת – לענין יהודים נציג הרב הראשי לישראל (סעיפים 20(ב)(6) ו-20(ד)(1) לאותו חוק), אך אין הוראה זו מונעת את אישורה של השתלת הביצית גם במצב כזה ואף אינה נותנת לאיש הדת זכות וטו בענין.

סעיף 34(א)(2) לאותו חוק מחייב מסירת דיווח למרשם היילודים בנוגע לביצית שהושתלה ברחמה של נתרמת או של אם נושאת שאינן בנות דתה של תרומת הביצית (וראו עוד שם ביתר חלקי סעיף 34 ובסעיף 35 לגבי אופן מסירת המידע למרשם). אלא שמרשם היילודים וא חסוי (סעיף 37 לאותו חוק) ומידע ממנו נמסר לרושם נישואין רק לצורך בירור אם איש ואישה שנרשמו לנישואין הם קרובי משפחה (סעיף 36(ג) ו(ד) לאותו חוק). מכאן שמי שנולד מתרומת ביצית של תורמת שאינה יהודייה ונרשם במרשם האוכלוסין כבנה של התרומת

היהודייה, עשוי להירשם לנישואין בלי שרושם הנישואין ידע כי יהדותו מוטלת בספק (זאת, אגב, בשונה מהמצב לגבי אימוץ, שלגביו קובע סעיף 30(2) לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א–1981, שרושם נישואין רשאי לעיין בפנקס האימוצים לצורך מילוי תפקידו, ואף שמרשם היילודים מנהל על פי סעיף 33 לחוק תרומת ביציות בידי הרשם שעל פי חוק אימוץ ילדים). מצב זה בעייתי כשלעצמו, ומי יתקע לידונו

שבכל מקרה כזה ידאגו ההורים מעצמם ומיוזמתם (או הילד כשיגדל) לגיורו של הילד מספק? ועל כן נחוץ מאוד שיוסדר. הסדרתו של ענין זה בחוק תמנע נישואי ספק יהודים ליהודים, תאפשר – גם אם נעשה גיור – לדעת ולשקול (במקרה שמדובר בבת) את ההשלכות לענין נישואין לכהן, ובנוגע לנדונו גם תוסיף ותחזק את ראיית הגיור כ'זכות' כיוון שאכן בלעדיו ודאי שלא יוכל הילד להינשא בארץ.

כשההליך נעשה בחו"ל – במלואו או בחלקו – המצב כמובן מורכב אף יותר:

מובן מאליו שאם ההליך כולו נעשה בחו"ל, רישומו של הילד כבנם של ההורים המגדלים אותו, בין שהאם היא היולדת, בין שהיא בעלת הביצית ובין שאינה לא זו ולא זו, נקבע על פי חוקי המדינה הרלוונטית, ואין אנו יכולים לקבוע או להניח כי קיים כלל אחיד כלשהו בענין זה. ברור שלמעשה אנו מחזיקים סתם אדם כבנם של מי שהם הוריו המוכרים והרשומים (הן משום שכך הוחזק הן משום שכך הדבר אצל רוב בני אדם) ואין אנו חוששים שהוא מאומץ או שנולד באמצעות פונדקאות או תרומת ביצית אלא אם נודע לנו שפלוגי יצא מן הכלל או שיש גורם שמחמתו עלינו לחשוש לכך ולברר זאת. לענין זה כמובן אין משמעות גם להמלצותינו על תיקון מצב חוקי כלשהו, ובהקשר זה

אכן בחו"ל קלושה יותר גם הסברה של 'זכות' המבוססת על אי היכולת להינשא ללא גיור, סברה הקלושה יותר בחו"ל גם מעצם העובדה המצערת שיהודי בחו"ל יכול להינשא גם שלא כדת משה וישראל, כידוע.

אולם גם כשמדובר בישראלים הנזקקים לטיפול פוריות בחו"ל המצב מורכב יותר מאשר כשההליך נעשה בארץ.

גם בענין זה המצב בנוגע לתרומת ביצית סבוך יותר מזה שבנוגע לפונדקאות, אך גם בנוגע לפונדקאות אין המצב כה ברור ופשוט.

בחלק ממדינות העולם, ילד הנולד בהליך פונדקאות נרשם מיד כבנם של ההורים המיועדים, אך עם זאת בארץ אין רישום זה מוכר אוטומטית. ההליך בארץ הוא כך:

הכנסת הילד שנולד מפונדקאות לארץ ורישומו כבנם של הורים אלה מתאפשרים רק לאחר צו בית משפט. את הצו נותן בית המשפט עצמו על בסיס בדיקה גנטית המעידה על הקשר הגנטי בין הילד להורים המיועדים, או על בסיס פסק של בית משפט בחו"ל הקובע את קיומו של קשר גנטי כזה (יש לציין כי אין חוק מפורש בענין זה ומדובר בנוהלי משרד הפנים ובהוראות בתי המשפט בענינם, וראו בפסיקת בית המשפט העליון בבע"מ 7414/11 ובבג"ץ 566/11 ו-6569/11).

מכל מקום הוראות ונהלים אלה אינם פותרים את הבעיה בענינו, משתי סיבות:

א. לכאורה לאחר שאכן נקבעה הורות (לענין מרשם האוכלוסין) על פי הקשר הגנטי אין תיעוד (בדומה לזה הקיים במקרה של פונדקאות בארץ) שמדובר בהורות שהסתייעה בפונדקאות ושל היות הפונדקאית לא יהודייה.

ב. על פי פסיקות בית המשפט שהוזכרו לעיל יירשמו שני בני הזוג כהורים גם אם הקשר הגנטי הוא רק לאחד מהם.

אמנם לא נקבע בהקשר זה דבר בנוגע לרישום הילד כיהודי, אך משנרשם הילד כמי שאימו יהודייה, ספק אם בעת שיגדל וירצה להינשא יעמוד בפניו מכשול כלשהו.

ראוי אפוא שנציגי הציבור יעמדו על אסדרה בחקיקה גם של ענין זה באופן שבו ילד שאימו היולדת אינה יהודייה, ועל אחת כמה וכמה כשגם אימו הביולוגית אינה כזו וכל רישומם של 'הוריו' כהוריו הוא על יסוד היותם בני זוג ועל יסוד הקשר הביולוגי בין האב לבין הילד – יתועד ככזה ברישום שיהיה נגיש לרושמי הנישואין.

כאמור מקרי תרומת ביצית בחו"ל סבוכים עוד יותר, שכן לגבי הללו ודאי שאין במדינת ישראל כל תיעוד, ומשנולד ילד לאם יהודייה לאחר שזו קיבלה תרומת ביצית בחו"ל – אין לצערנו כל דרך שעובדה זו תיוודע בעת נישואיו של הילד.

ראוי לציין שעובדות אלה אכן מקשות על ראיית הגיור כ'זכות' רק על בסיס האפשרות להינשא שהוא נותן לילד, אך יש מקום גם לומר שכשהורים מבקשים לגייר את ילדם מספק, אף שאין הוא צפוי להיתקל בקושי עתידי ללא גיור זה, קרוב לוודאי שיהדותו של ילדם אכן חשובה להם במידה רבה, גם לכך עשויה להיות משמעות מסוימת בנוגע להגדרת גיור זה 'זכות' (עיינו תשובה נו הערה 4). ויש לתת את הדעת גם על שאף אם מקצת מהסברות שנאמרו לעיל אינן מוסכמות, מכל מקום גיור זה הוא שעת הדחק שיש להסתמך בה גם על סברות כאלה, גם משום שהאפשרות האחרת היא שילדים אלה ייוותרו במצבם המסופק בלי שאיש ידע על כך וייטמעו בישראל כך.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:

הרב פרו' אברהם שטינברג
הרב פרו' דרור פיקסלר
הרב פרו' נתן קלר

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לענין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלב"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לענין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לענין גב' לורין הופמן ז"ל</p>	<p>לענין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לענין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לענין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הייך</p>				